

Industriavtalet 2001 i halvtid

Av Industrins Ekonomiska Råd

Innehåll	Sid
1. Inledning	5
2. Utvecklingen fram till 2002 i historisk belysning	6
2.1 Löneutvecklingen från början av 90-talet	6
2.1.1 Löneutvecklingen enligt konjunkturstatistiken	6
2.1.2 Restposten är inte detsamma som löneglidning	8
2.1.3 Strukturella effekter vid lönejämförelser	10
2.1.4 Svenska löner i internationell jämförelse	11
2.2 Priser och reallöner	12
2.3 Utvecklingen inom industrin	14
2.3.1 Produktion och produktivitet	14
2.3.2 Arbetsmarknadsläge och sysselsättning	15
2.3.3 Vinstandel och investeringar	16
2.3.4 Investeringar i humankapital	18
3. Förutsättningar inför återstoden av avtalsperioden	21
3.1 Konjunkturläget hösten 2002 – ökad osäkerhet	21
3.2 Arbetsmarknadsläge och sysselsättningsutsikter	23
3.3 Internationell löneutveckling	24
4. Inflationsbenägenheten i den svenska ekonomin	25
4.1 Tillfällig inflationsuppgång 2001	25
4.2 Inflationsförväntningarna	27
5. Lönebildningen i en valutaunion	29
5.1 Sverige och EMU – opinionsläget	29
5.2 Förutsättningar för den ekonomiska politiken om Sverige går med i EM	31
5.2.1 Hur går det till	31
5.2.2 Anslutningskurs	31
5.2.3 Penningpolitiken i EMU	32
6. Sammanfattning	33

Industriavtalet 2001 i halvtid

Av Industrins Ekonomiska Råd¹
30 september 2002

1. Inledning

De avtalsuppgörelser som tecknades i olika branscher inom ramen för Industrins samarbetsavtal under början av 2001 ledde som bekant till en ny treårig avtalsperiod för industrin. Vi kommer i det följande att använda beteckningen Industriavtalet 2001 för dessa cirka 60 branschavtal. Inför denna avtalsrörelse kom Industrins Ekonomiska Råd ut med två rapporter om de samhällsekonomiska förutsättningarna i maj 2000 och december 2000.

Industriavtalet 2001 – och dess föregångare Industriavtalet 1998 – har spelat en central roll för övriga branschers löneavtal. Enligt riksdagens beslut i samband med inrättandet av Medlingsinstitutet har de konkurrensutsatta näringarnas normerande roll slagits fast. Mot den bakgrunden finns nu treåriga löneavtal på en stor del av arbetsmarknaden som täcker åren 2001, 2002 och 2003. De flesta av avtalen löper ut i början av 2004 som därför blir tidpunkten för nästa stora avtalsrörelse. I Medlingsinstitutets årsrapport 2002 – ”Avtalsrörelsen och lönebildningen 2001” – finns en detaljerad genomgång och analys av lönerörelsen 2001 varför vi hänvisar till den. Även de opartiska ordförandena har gjort en genomgång av Industriavtalet i rapporten ”*Industriavtalet i 2001 års avtalsrörelse*”.

När Industriavtalet 2001 nu är halvvägs inne i avtalsperioden har Industrins Ekonomiska Råd fått i uppdrag att ta fram en ny rapport. Syftet är dels att aktualisera de samhällekonomiska förutsättningarna för lönebildningen genom att utvärdera utvecklingen fram till sommaren 2002 i viktiga avseenden, dels att diskutera förutsättningarna inför återstoden av avtalsperioden.

Dessutom har parterna att ta ställning till om löneavtalen ska sägas upp för den sista tredjedelen av avtalsperioden i oktober och november i höst eftersom det finns en sådan klausul i de olika branschavtalen för industrin. En central fråga är hur reallönerna utvecklas och därför går vi relativt noggrant igenom inflationsutsikterna i ett särskilt kapitel. Andra viktiga dimensioner är utvecklingen av produktivitet, vinster och sysselsättning inom industrin.

Frågan om Sveriges närmande till EMU kommer också att aktualiseras under hösten då de politiska partierna väntas besluta om tidpunkt för en folkomröstning. Även om osäkerheterna är många diskuterar vi kortfattat vilka konsekvenser ett eventuellt EMU-medlemskap skulle medföra för lönebildningen. En anslutning till EMU kan troligen inte ske förrän tidigast 2005 men redan kort efter ett ja i en folkomröstning ter sig en anknytning till euron i ERM2 som naturlig. Det betyder i så fall att en centralkurs för kronan mot euron fastställts då nästa stora avtalsrörelse påbörjas i början av 2004.

¹ Industrins Ekonomiska Råd består av chefekonom Olle Djerf, Nordea, professor Henry Ohlsson, Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet samt chefekonom Irma Rosenberg, SBAB. Författarna representerar här inte de organisationer där de är verksamma, utan svarar själva för alla överväganden och slutsatser i denna rapport.

2. Utvecklingen fram till sommaren 2002 i historisk belysning

Syftet med detta kapitel är att ge en översikt av den samhällsekonomiska utvecklingen under 90-talet fram till nu, med tonvikt på industrin och övriga relevanta områden. Därmed ges en uppdatering av de samhällsekonomiska förutsättningarna för industrins lönebildning fram till och med sommaren 2002. Perspektivet bakåt är ungefär tio år, det vill säga till då perioden med varaktigt låg inflation inleddes i svensk ekonomin. Framställningen knyter nära an till motsvarande avsnitt i våra tidigare rapporter.

2.1 Löneutvecklingen från början av 90-talet

2.1.1 Utfall enligt konjunkturstatistiken

Under åren 1991-1993 präglades löneutvecklingen inom industrin i hög grad av den djupa krisen i ekonomin och av det så kallade stabiliseringsavtalet (Rehnbergsgruppen) på svensk arbetsmarknad. Detta avtal kom till i övergången från hög inflationstakt i ekonomin till låginflationsregim med aktiv inflationsbekämpning i början av 90-talet. Löneökningstakten inom industrin mer än halverades jämfört med de tidigare åren och stannade vid 3,7 procent per år. På hela arbetsmarknaden steg lönerna med endast drygt 3 procent per år under dessa krisår.

I 1995 års avtalsrörelse blev dock resultatet betydligt högre löneökningstakt, inte minst inom industrin där lönerna steg med hela 5,5 procent per år under tre år. Bakgrunden är den nedgång i löneökningstakten som skedde åren dessförinnan, vilket i kombination med kronans fall, sänkta arbetsgivaravgifter och god exportkonjunktur ledde till en kraftig uppgång i företagets vinstandelar fram till 1995. Under de följande åren skedde så motsatsen; kraftiga lönehöjningar, sjunkande vinstandelar inom industrin och i andra delar av näringslivet. Även inom den offentliga sektorn steg lönerna relativt kraftigt under perioden 1995-1998. Statsanställdas löner steg med 4,7 procent i genomsnitt under perioden, medan ökningen stannade vid 4 procent per år inom kommunsektorn. Totalt sett ökade lönerna med 4,6 procent per år som en följd av 1995 års löneavtal, det vill säga ungefär en procentenhet högre än den lönenorm som den partssammansatta Edin-gruppen satt som mål.

Under åren 1998, 1999 och 2000 tillämpades industrins samarbetsavtal för första gången. Industriavtalet 1998 medverkade i hög grad till att löneökningstakten blev betydligt lägre än vid 1995 års avtalsrörelse. Inom industrin blev den genomsnittliga löneökningstakten 3,5 procent per år under treårsperioden. Industrins lönebildning påverkades också av att vinstläget var mera ansträngt, dels som en följd av 1995 års höga löneavtal, dels på grund av mindre gynnsamma marknadsutsikter.

Industriavtalet fick tydliga återverkningar även på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden. Inom området "Övrigt näringsliv" i tabell 2.1 steg lönerna med 3,7 procent, klart lägre än den tidigare treårsperioden. Detsamma gäller för statligt anställda. För byggsektorn blev löneökningstakten ungefär densamma som tidigare. Sammantaget blev löneökningstakten 3,7 procent per år 1998-2000, det vill säga ungefär en procentenhet lägre än vid 1995 års avtal.

Tabell 2.1 Löneutveckling enligt konjunkturstatistiken, årlig procentuell förändring

	1995 års avtal	1998 års avtal	2001 års avtal	Prel	
	1992-1994	1995-1997	1998-2000	2001	2002 (1 hå)
Industrin	3,7	5,5	3,5	3,7	3,9
Avtal	1,4	3,3	2,3	2,7	2,6
Restpost	2,3	2,2	1,2	1,0	1,3
Byggsektor	2,2	3,8	3,9	4,9	4,0
Avtal	2,0	2,9	2,6	2,8	2,9
Restpost	0,2	0,9	1,3	2,1	1,1
Övrigt näringsliv	2,8	4,6	3,7	4,3	3,7
Avtal	1,7	3,6	2,8	2,3	2,4
Restpost	1,1	1,0	0,9	2,5	1,3
Statsanställda	2,9	4,7	3,9	4,2	2,9
Avtal	2,0	3,2	2,3	2,0	1,9
Restpost	0,9	1,5	1,6	2,2	1,0
Kommunanställda	3,0	4,0	3,7	4,8	4,0
Avtal	2,0	3,6	2,8	3,4	2,8
Restpost	1,0	0,4	0,9	1,4	1,2
Totalt	3,0	4,6	3,7	4,3	3,8
Avtal	1,7	3,5	2,7	2,7	2,6
Restpost	1,3	1,1	1,0	1,6	1,2

Källa: Konjunkturinstitutet, Medlingsinstitutet och egna beräkningar. Löneökningstakten är beräknad som den genomsnittliga förändringen mellan kalenderåren och som treårsgenomsnitt. De slutna avtalen gäller i de flesta fall från andra tidpunkter än januari, men i regel vid början av året. Kostnaden för arbetstidsförkortning ingår i avtalskomponenten i tabellen. Jämförbarheten hålls något mellan perioden 1991-1994 jämfört med övriga perioder.

När det gäller Industriavtalet 2001 är det ännu för tidigt att kunna göra en ordentlig utvärdering. Halvvägs inne i avtalsperioden finns ännu bara fullständiga (men preliminära) data för år 2001 enligt konjunkturstatistiken. Under detta år kan vi konstatera att löneökningstakten för hela ekonomin har legat klart högre än den tidigare treårsperioden, vilket förklaras av flera faktorer:

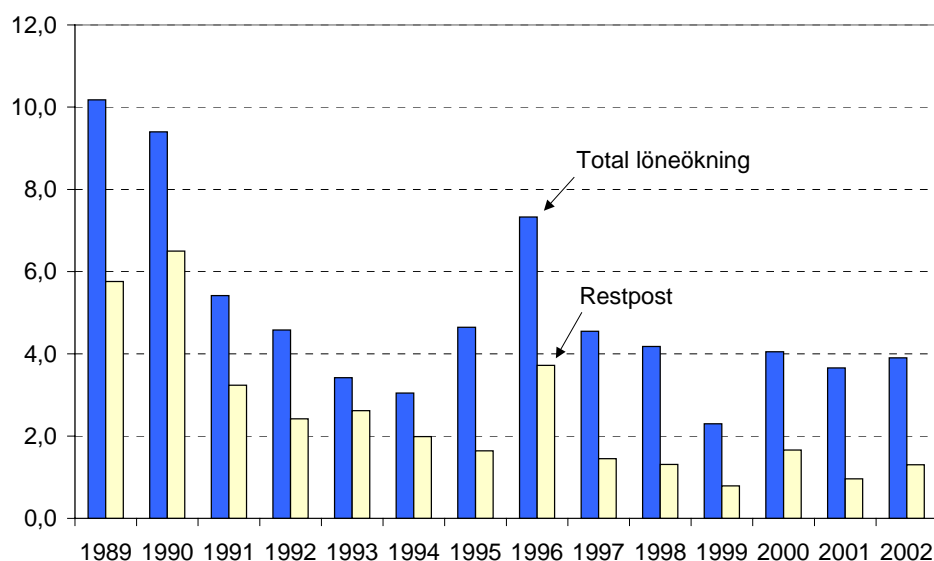
- Högkonjunkturen kring millennieskiftet kulminerade 2000 men effekterna på arbetsmarknaden släpade efter till 2001. Arbetsmarknaden förblev het ända fram till slutet av året och arbetslösheten sjönk jämfört med 2000.
- Arbetsmarknadsläget har därför varit ansträngt på stora delar av arbetsmarknaden under förra året. Brist på arbetskraft har funnits på flera områden och medfört större löneglidning än tidigare för flera grupper, till exempel för industritjänstemän, övriga privata tjänstemän, byggnadsarbetare samt för åtskilliga kategorier av anställda inom den offentliga sektorn.
- Löneavtalen har i regel varit ”framtinga” för det stora flertalet av de treårsavtal som tecknats. Det betyder att de avtalsmässiga förändringarna är större det första året för att sedan minska successivt de kommande åren. För de flesta sådana avtal är sista avtalsåret uppsägningsbart.

För 2002 finns för närvarande ofullständig statistik fram till och med första halvåret. Dels kommer retroaktiva löneutbetalningar senare att läggas till på ett antal områden, dels har den statliga sektorns avtal ännu inte registrerats i statistiken. Olika bedömningar talar om drygt 4 procent för kalenderåret för de statsanställda. Å andra sidan har löneökningstakten gått ned på ett antal områden, bland annat för byggnadsarbetare och privat tjänstemän. Totalt sett kan löneökningarna enligt Konjunkturinstitutet väntas uppgå till cirka 4 procent 2002.

2.1.2 Restposten är inte detsamma som löneglidning

Löneökningar vid sidan av avtalen brukar ofta slarvigt betraktas som synonymt med löneglidning i olika sammanställningar. Detta är dock en betydande överförenkling. Institutionella förändringar gör att det som ligger utanför avtalen har förändrat karaktär över tiden. Strukturella förändringar kan också höja eller sänka lönenivån i en speciell grupp om det sker sammansättningsförskjutningar. Det är bland annat därför som beteckningen ”restpost” används. Över tiden har restposten minskat i omfattning, såväl absolut som relativt sett.

Diagram 2.1 Lönekostnadsökningar inom industrin, procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet och Medlingsinstitutet

Den uppdelning på avtalsmässig löneökning och ”restpost” som redovisats i tabell 2.1 är Medlingsinstitutets beräkningar från och med 1994. Åren 1992-1993 är skattade utifrån ett äldre material. I den avtalsmässiga ”löneökningen” i tabellen ingår alla kostnadskomponenter i avtalen, det vill säga även kostnader för arbetstidsförkortning och pensionsavsättningar.²

Speciellt under senare år har det skett åtskilliga institutionella förändringar som påverkar restpostens storlek. Generellt sett har lönebildningen blivit mer och mer decentraliserad till den lokala nivån men med regler om ”stupstockar” och individgarantier. Det gäller inte minst industrin. Andelen ”nollavtal” har också ökat på arbetsmarknaden vilket innebär att all löneökning registreras i restposten. Inom den offentliga sektorn har ungefär 30 procent av de anställda sådana avtal. Enligt Medlingsinstitutet fördelar sig de olika avtalskonstruktionerna i enlighet med tabell 2.2.

² För 2001 finns dock en viss inkonsistens i Medlingsinstitutets statistik. De avtalsmässiga löneökningarna innefattar arbetstidsförkortning men däremot inte den totala löneökningen som bygger på SCB:s grundstatistik över utbetalda löner. Det betyder att restposten skulle vara i motsvarande mån högre om avtalen redovisats exklusive arbetstidsförkortning.

Tabell 2.2 Avtalskonstruktioner på arbetsmarknaden, andel av antalet anställda i procent

	Privat sektor	Statlig sektor	Kommunal sektor
Lokal lönebildning utan centralt angivet utrymme	7	32	28
Lokal lönebildning med stupstock om utrymmet	5		
Lokal lönebildning med stupstock och någon form av individgaranti	8	68	
Lönepott utan garanti	7		24
Lönepott med lönegaranti alt. stupstock om individgaranti	45	48	
Generell utläggning och lönepott	18		
Generell utläggning	10		

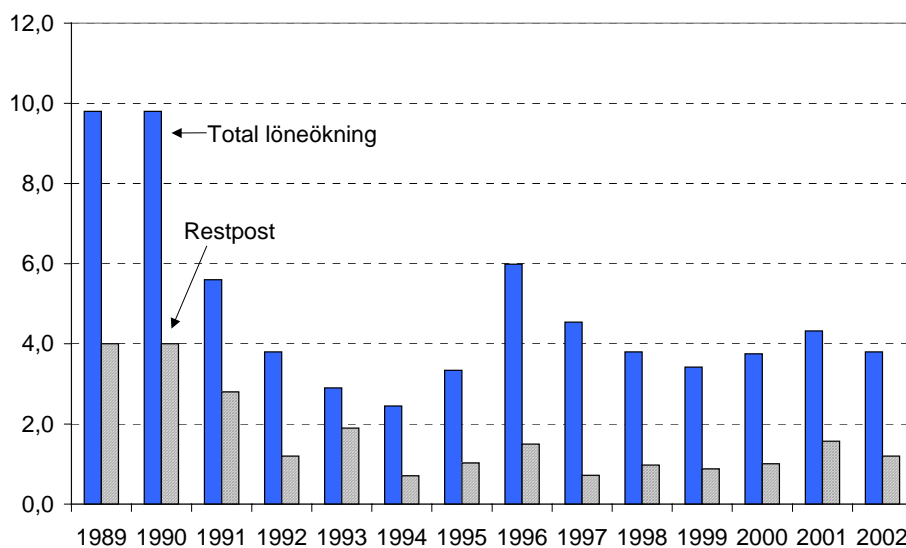
Källa: Medlingsinstitutet

Mot denna bakgrund kan restposten bestå av en rad olika komponenter:

- Lokal lönebildning på områden med nollavtal eller lönebildning utöver det som regleras i avtalen i form av stupstockar, individgarantier etc.
- Traditionell marknadsmässig löneglidning utlöst av brist på arbetskraft
- Löneglidning utlöst av krav på kompensation för löneeftersläpning.
- Resultatberoende lönetillägg, avgångsvederlag och dylikt
- Allehanda strukturella förändringar när det gäller arbetskraftens sammansättning.

Beträffande den sista punkten beräknar vi att förändringar i strukturen av de industrianställda har höjt genomsnittslönen med cirka 0,5 procent per år inom industrin. Beräkningarna redovisas närmare i nästa delavsnitt.

Diagram 2.2 Lönekostnadsökningar på hela arbetsmarknaden, procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet och Medlingsinstitutet.

2.1.3 Strukturella effekter vid lönejämförelser

Beräkningar av löneutvecklingen inom industrin kan påverkas av strukturella förändringar bland de anställda. Sådana förändringar kan ha skett av två olika orsaker. För det *första* kan det ha att göra med nyanställningar och avgångar. Om det föreligger stora skillnader i t ex utbildning, erfarenhet, ålder etc. mellan de som tillkommer, de som stannar och de som lämnar kommer arbetskraftens struktur att förändras. Personalomsättningen är betydande.

Men även om de anställda är desamma kan det ske strukturella förändringar. Den *andra* typen av strukturella förändringar har att göra med att förhållanden som rör individen ändras. Det kan handla om mer erfarenhet och vidareutbildning men också byte av yrke, yrkeskategori, företag, arbetsställe etc.

Vi har i rapporten "Löneutvecklingen inom industrin 1998 – 2001" undersökt utfallet av industriavtalen för perioden 1998 – 2001 och jämfört utfallet med de ursprungliga avtalen. Vi studerar både löneökning och lönespridning genom ekonometriska skattningar av löneekvationer på individdata från Svenskt Näringsliv för anställda inom industrin. På så sätt är det möjligt att beräkna hur stor betydelse strukturella förändringar har haft för löneutfallet.

Lönerna har enligt denna statistik ökat med i genomsnitt 3,8 procent per år, se tabell 2.3.³ Detta kan jämföras med löneutvecklingen enligt konjunkturstatistiken som i genomsnitt uppgick till drygt 3,5 procent under den aktuella perioden, se tabell 2.1. Utfallet är något över avtalsnivån som var i genomsnitt 2,3 procent per år för treårsperioden 1998 – 2000 och 2,7 procent 2001. Till detta kommer att vi inte tar hänsyn till lönekostnadseffekter av arbetstidsförkortningar och sidoförmåner i våra beräkningar. Den faktiska ökningstakten kan emellertid ha påverkats av båda typerna av strukturförändringar.

Tabell 2.3 Genomsnittliga löneökningar inom industrin 1998 - 2001, procent per år.

	1998	1999	2000	2001	Totalt 1998-2001	Genomsnitt 1998-2001
Samtliga observationer:						
ojusterat	3,1	4,1	2,3	5,7	16,0	3,8
justerat för						
Ålder	2,9	3,9	2,4	5,3	15,4	3,6
ålder, kön	2,7	4,1	2,4	5,4	15,4	3,6
ålder, kategori	2,1	3,5	2,6	5,0	13,8	3,3
ålder, yrke	6,3	2,7	2,7	4,8	17,5	4,1
ålder, län	3,0	3,7	2,8	5,0	15,2	3,6
ålder, kön, kategori, län	1,8	3,5	2,8	4,8	13,6	3,2
ålder, kön, kategori, yrke, län	3,1	3,0	2,7	4,7	14,3	3,4
Individuella ökning:						
ojusterat	2,7	3,8	4,4	5,6	17,5	4,1
justerat för ålder	2,3	3,4	3,9	5,1	15,5	3,7

Källa: Egna beräkningar baserade på Svenskt Näringslivs lönestatistik.

³ Utfallen för enskilda år måste tolkas med försiktighet. Den årliga mätperioden är kort. Detta gör att resultaten för enskilda år blir känsliga för löneavtalens tidsmässiga förläggning av lönehöjningar.

Genom att istället beräkna den genomsnittliga löneökningstakten för enskilda individer kan vi ta bort effekterna av nyanställningar och avgångar. I detta fallet jämför vi således lönenivåer olika år för samma personer. För dessa var lönenivån 2001 i genomsnitt 17,5 procent högre än 1997. Det motsvarar en årlig löneökningstakt på 4,1 procent, något högre än den som registrerades för de industrianställda utifrån samtliga observationer.

Medelåldern bland samtliga har varit relativt konstant medan de individer som ingår när vi räknar individ för individ har blivit fyra år äldre under avtalsperioden. När de anställda åldras vinner de erfarenhet. Om vi räknar för samtliga har denna erfarenhetsökning värderats till motsvarande en genomsnittlig årlig löneökning på ca 0,2 procent (3,8 procent jämfört med 3,6 procent). Om vi istället räknar individ för individ rör det sig om ca 0,4 procent per år (4,1 procent jämfört med 3,7 procent).

De personer som har kommit in i industrins arbetskraft de senaste åren har haft lägre löner, och de som har lämnat har haft högre löner, än de som blivit kvar. Slutsatsen blir att personalomsättningen har minskat den årliga löneökningstakten med ca 0,1 procent (3,6 procent jämfört med 3,7 procent).

Andelen tjänstemän har ökat under perioden. Detta har nästan uteslutande skett som ett resultat av personalomsättning. Arbetare har lämnat industrin medan tjänstemän har tillkommit. Den ökande andelen kan förklara en höjning av lönenivån med i genomsnitt ca 0,5 procent om vi räknar för samtliga (3,3 procent jämfört med 3,8 procent). Om man tar hänsyn till förändringar i de anställdas ålder, kön, kategori och län visar det sig att de återstående löneökningarna har varit 3,2 procent per år i genomsnitt. Om strukturförändringarna mäts på detta sätt motsvarar de med andra ord lönehöjningar på 0,6 procent per år under den aktuella perioden.

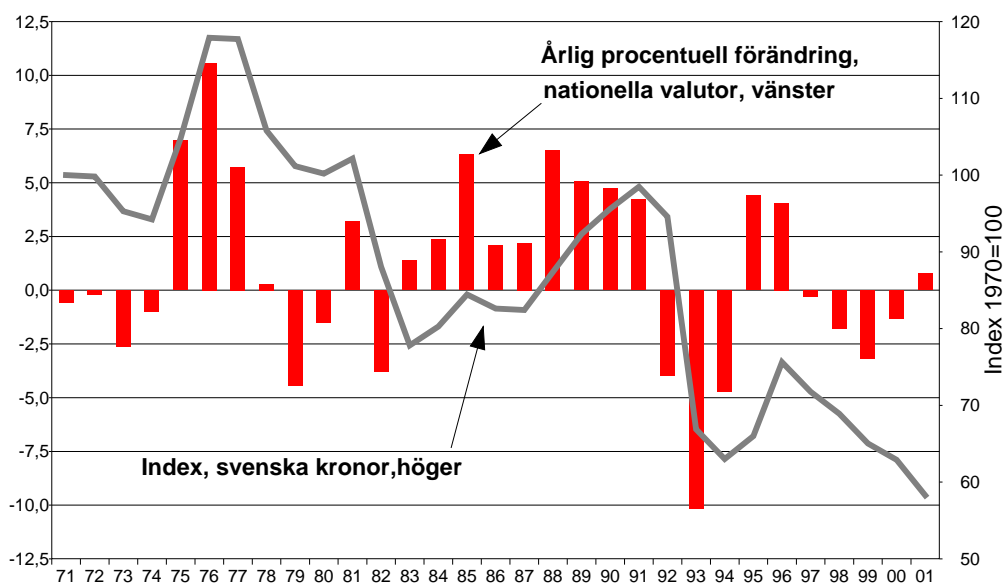
Slutligen visar också rapporten att lönespridningen har ökat något, särskilt under avtalsperiodens sista år.

2.1.4. Svenska löner i internationell jämförelse

Under de senaste decennierna har de svenska lönekostnaderna stigit snabbare än i omvärlden. Fram till de första åren på 1990-talet, när växelkurspolitiken var fast, ledde detta till att utvecklingen följde ett välkänt mönster; konkurrenskraften för det svenska näringslivet försämrades stadigt, underskotten i bytesbalansen växte och vid upprepade tillfällen tvingades man att korrigera kostnadsrelationerna mot omvärlden genom att devalvera kronan. Den fasta växelkurspolitiken fick inte alls den återhållande effekt på pris- och lönekostnadsutvecklingen som var avsikten.

Under 1990-talet har de svenska lönekostnaderna fortsatt att stiga snabbare än i omvärlden, men efter övergången till låginflationspolitiken har skillnaden i utvecklingstakt minskat betydligt. Under en stor del av decenniet har produktiviteten i industrin, till skillnad från tidigare, utvecklats gynnsammare i Sverige än i många av våra handelspartnerländer. Arbetskraftskostnaderna per producerad enhet i den svenska tillverkningsindustrin har i själva verket fallit med i genomsnitt ca ½ procent per år sedan början av 1990-talet, vilket inte varit fallet i våra viktigaste konkurrentländer. Försvagningen av den svenska kronan mot såväl USA-dollar som euron har bidragit till att sänka det svenska relativa kostnadsläget mätt i gemensam valuta än mer.

Diagram 2.3 Relativ arbetskraftskostnad per producerad enhet i tillverkningsindustrin Sverige jämfört med 11 OECD-länder

Källa: Bureau of Labor Statistics, Konjunkturinstitutet

Att produktiviteten i industrin utvecklats gynnsammare i Sverige än i omvärlden på 1990-talet sammanhänger till stor del med den omvälvande strukturomvandling som följde i kölvattnet av den djupa krisen i början av decenniet. På längre sikt finns det ingen grund för att räkna med ett sådant produktivitetsförspång.

2.2 Priser och reallöner

1990-talet har som framgått inneburit ett trendbrott när det gäller löneutvecklingen. Samtidigt som den nominella löneökningstakten nästan halverats jämfört med 1980-talet har löneutfallet reellt blivit avsevärt gynnsammare tack vare den kraftiga dämpningen av inflationen efter övergången till låginflationsregimen på 1990-talet.

Tabell 2.4 Inflation och reallönetillväxt för industrianställda under olika perioder

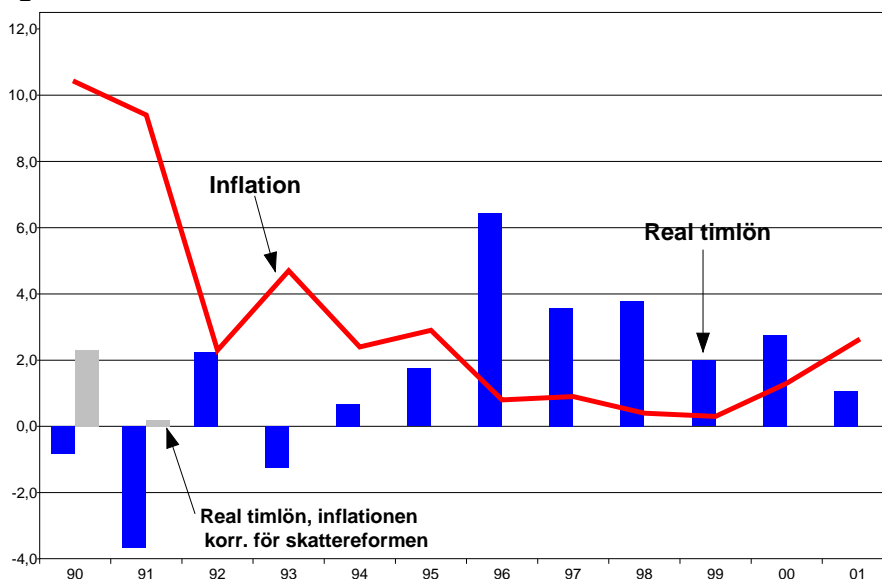
Årlig procentuell förändring

	1971-1979	1980-1989	1992-1999	2000-2001
Inflation enligt KPI	8,8	8,0	2,7	2
Nominell lön	10,7	8,1	4,3	3,9
Real timlön	1,8	0,1	2,4	1,9

Anm. Åren 1990 och 1991 har inte tagits med i beräkningarna eftersom skattereformen 1990-91 gav en kraftig ökning av KPI när indirekta skatter höjdes för att finansiera sänkta inkomstskatter.

Under 1980-talet i genomsnitt och de första åren på 1990-talet ökade reallönerna i stort sett inte alls i industrin. Från 1992 och till slutet av decenniet steg de med ca 2½ procent i genomsnitt. Att reallöneutfallet blev negativt de första åren på 1990-talet berodde på att löneökningstakten dämpades samtidigt som skattereformen gav en kraftig tillfällig uppdrivande effekt på inflationstalen till följd av att indirekta skatter höjdes för att finansiera sänkningar av inkomstskatterna. Korrigeras KPI för de direkta effekterna av skattereformen var reallöneutvecklingen positiv även dessa år.

Diagram 2.4 Inflation och reallönstillväxt för industrianställda

Särskilt gynnsamt utvecklades reallönerna under andra hälften av 1990-talet. Det berodde på att inflationen dämpades betydligt mer än den nominella löneökningstakten. Under fyra år, 1996 – 1999, låg inflationen som årsgenomsnitt under en procent, vilket är den nedre gränsen för toleransintervallet i Riksbankens inflationsmål. Till viss del sammanhängde den extremt låga inflationen med faktorer av tillfällig karaktär. Sänkningen av reporäntan med 6 procentenheter till 2,9 procent på våren 1999 var till exempel en bidragande orsak. Men även om man bortse från den effekten låg inflationstakten i nederkanten av toleransintervallet, eller under, större delen av perioden. Svaga prisökningar i producentledet på konsumtionsvaror drog ned inflationen och att importpriserna på konsumtionsvaror föll bidrog också till att hålla prisökningstakten nere.

Under den förra avtalsperioden 1998 till 2000 blev de nominella löneökningarna i industrin ett par procentenheter lägre än avtalsperioden innan (se tabell 2.1). Tack vare den låga inflationen resulterade detta i reallöneökningar på 2,8 procent, cirka 1 procentenhet mindre än avtalsperioden innan. Samtidigt var utvecklingen perioden 1998-2000 i övrigt totalt sett betydligt gynnsammare för löntagarna. Hushållen, som fått se sina reala disponibla inkomster falla under saneringsåren 1995-97 fick åter ökad köpkraft. BNP-tillväxten steg och låg alla tre åren mellan 3½ och 4½ procent. Industriproduktionen växte med nära 7 procent alla åren och produktiviteten utvecklades starkt. Saneringen av de offentliga finanserna resulterade i att det offentliga finansiella sparandet slog om och blev positivt från 1998.

År 2001, det första året under innevarande avtalsperiod för industrin, blev löneutfallet betydligt sämre än tidigare i reala termer. Lönerna steg visserligen marginellt mer än under den föregående treårsperioden, men högre prisstegringstakt (se vidare avsnitt 4) gjorde att reallöneökningarna stannade på 1,3 procent i industrin, ett något sämre utfall än för ekonomin totalt.

2.3 Utvecklingen inom industrin

2.3.1 Produktion och produktivitet

Industrin har genomgått en dramatisk utveckling under 1990-talet. Under krisåren i början på decenniet föll såväl produktion som sysselsättning kraftigt. Produktionen bottnade under 1993 och hade då fallit med nära 8 procent jämfört med 1990, dvs. med nära 3 procent per år i genomsnitt. Många arbetsställen slogs ut och arbetsstyrkan minskade med nära 8 procent per år.

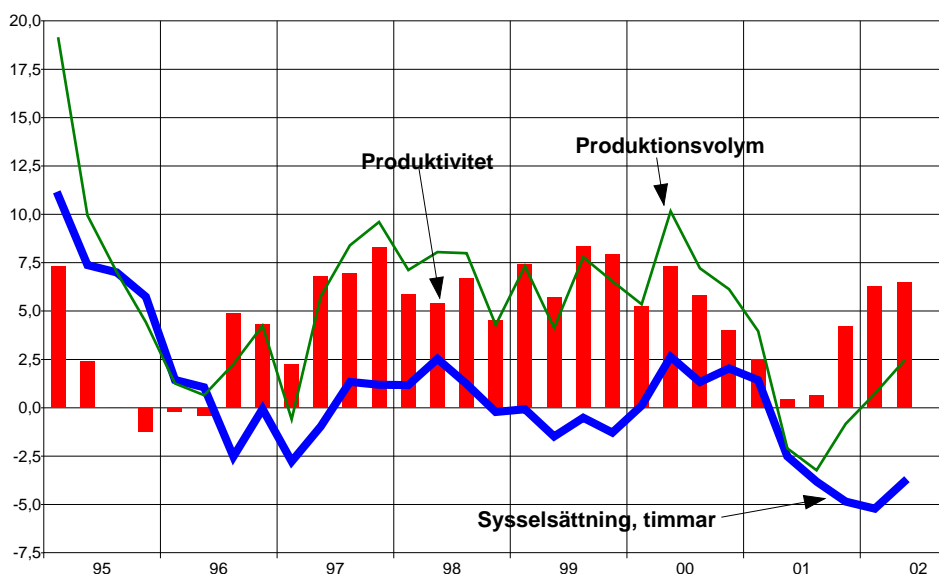
Tabell 2.5 Utveckling av produktion, sysselsättning och produktivitet i industrin
Årlig procentuell förändring

	1991-1994	1995-1997	1998-2000	2001	2002 1 hå
Produktionsvolym	1,6	5,5	6,9	-0,8	1,1
Sysselsättning, timmar	-4,2	2,1	0,8	-2,4	-5,1
Arbetsproduktivitet	6,0	3,3	6,1	1,6	6,5

När den fasta valutakursen övergavs på hösten 1992 och kronan föll gav det en kraftigt skjuts åt exporten. Industriproduktionen fick en rivstart och ökade mycket snabbt. Redan 1994 var produktionsfallet under krisåren återhämtat. Antalet sysselsatta fortsatte däremot nedåt 1994 och hade då minskat med ca en fjärdedel från decenniets början.

Industriproduktionen fortsatte snabbt uppåt 1995 och drog då sysselsättningen med sig (se diagram 2.5). Antalet sysselsatta ökade det året med över 6 procent och i timmar räknat var uppgången ännu snabbare. Efter en kort avmattning under 1996 följde en period fram till år 2000 med hög och stabil produktionstillväxt i industrin. Sammantaget under hela perioden ökade produktionen med drygt 30 procent från 1995. Men den expansionen skedde med en i stort sett oförändrad arbetsstyrka (den ökade med ca ½ procent sammanlagt) och en obetydligt större ökning av insatsen i timmar (ca 1,5 procent totalt). Producentpriserna var mycket nedpressade vilket borde ha bidragit till ett starkt omvandlingstryck. Produktiviteten steg också som framgått mycket starkt under dessa år.

Diagram 2.5 Produktion, sysselsättning och produktivitet i industrin

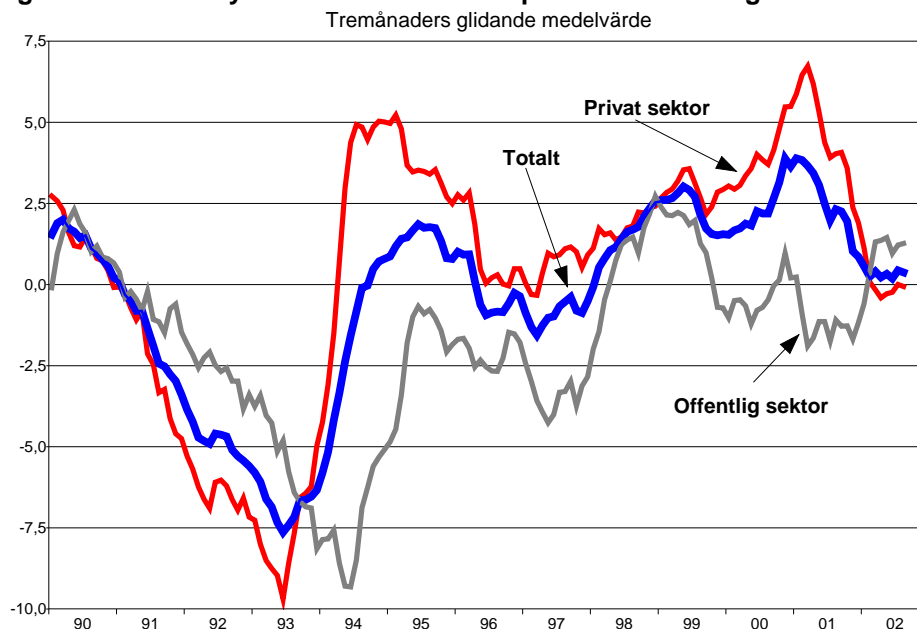

Den internationella konjunkturavmattningen gav i fjol tydliga avtryck på såväl produktion som sysselsättning inom industrin och produktivitetstillväxten dämpades påtagligt. Men redan under första halvåret i år har det vänt. Industriproduktionen har vänt uppåt igen, men trots det har sysselsättningen i timmar fortsatt att minska kraftigt. Enligt konjunkturbarometern i augusti ser det dock ut som om aktiviteten i industrin har mattats igen de senaste månaderna. Ordergången från exportmarknaden planade ut och på hemmamarknaden minskade efterfrågan. Försämringen hänförs till största delen till teleproduktindustrin men även i övriga delar av industrin verkar det ha skett en viss avmattning. Företagen utanför telekomsektorn är dock fortfarande relativt optimistiska beträffande produktivitetstillväxten framöver. Däremot tyder planerna på att man kommer att fortsätta dra ned antalet anställda ytterligare.

2.3.2 Arbetsmarknadsläge och sysselsättning

Uppgången i industrisysselsättningen har som framgått varit mycket modest trots en stark expansion av produktionen. På arbetsmarknaden i övrigt har utvecklingen varit gynnsammare de senaste åren. Den starka tillväxten 1998 – 2000 (BNP steg med i genomsnitt nästan 4 procent per år) fick tydligt genomslag på arbetsmarknaden. Från ett bottenläge 1997 steg antalet sysselsatta under de tre åren med nära 240 000 personer eller ca 2 procent per år. Trots att tillväxten bromsade in markant i fjol fortsatte sysselsättningen att öka i stort sett i samma takt, vilket innebar ytterligare 80 000 personer i sysselsättning. Samtidigt minskade den öppna arbetslösheten från 4,7 procent år 2000 till 4 procent år 2001. Sammantaget har därmed drygt hälften av nedgången i sysselsättningen sedan början av 1990-talet återhämtats samtidigt som den öppna arbetslösheten har halverats jämfört med toppnivån 1997.

Diagram 2.6 Antal sysselsatta totalt samt i privat och offentlig sektor

Arbetsmarknaden har, åtminstone ytligt sett, utvecklats förvånansvärt starkt under den senaste avmattningsperioden. Men ser man till förloppet under förra året var utvecklingen av sysselsättningen i säsongrensade termer ganska flack. Ökningen mellan årsgenomsnitten är

2000 och 2001 berodde i huvudsak på den snabba uppgången under år 2000. Därefter har sysselsättningen i stort sett planat ut. Det senaste halvåret är det sysselsättningen i offentlig sektor som ökat och därmed hållit sysselsättningen uppe. I näringslivet har antalet sysselsatta däremot fallit i år.

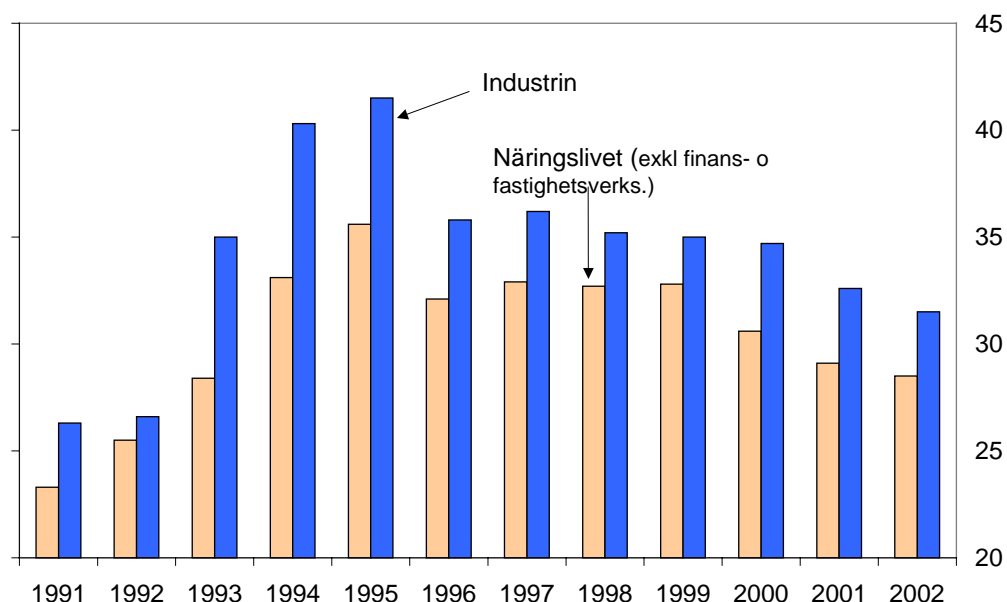
2.3.3 Vinstandel och investeringar

Sett ur löntagarens synvinkel är det centrala resultatet av lönebildningens den reala löneutvecklingen, det vill säga nominallönen deflaterad med konsumentprisindex (KPI). Givetvis har också politiska förändringar i skattesystemet betydelse för den reala köpkraften för löntagarna.

Men när det gäller företagen inom industrin och det övriga näringslivet är det relevanta begreppet den så kallade **produktreallönen**.⁴ I de totala arbetskraftskostnaderna för företagen ingår då förutom den kontanta lönen även lagstadgade och avtalsenliga arbetsgivaravgifter, pensionsåtaganden, sjukförsäkring med mera. Näringslivets lönebetalningsförmåga är också kopplad till prisutvecklingen på dess produktion snarare än till KPI. De totala arbetskraftskostnaderna ska således deflateras med produktprisindex i respektive bransch för att få fram det reallönebegrepp som är relevant på företagsnivån.

På branschnivå är variationen betydande för utvecklingen av reala arbetskraftskostnader, produktivitet, produktpriser och lönsamhet. En stark produktivitetsutveckling har ofta noterats i branscher med fallande produktpriser. På den aggregerade nivån i hela näringslivet (exklusive den svårsmätbara finans- och fastighetsverksamheten) har Konjunkturinstitutet⁵ också kommit fram till att produktpriserna långsiktigt utvecklas 0,5-1 procentenheter långsammare än konsumentpriserna. Orsaken till detta är främst att det så kallade bytesförhållandet försämras, det vill säga exportpriserna ökar långsammare än importpriserna.

Diagram 2.7 Vinstandel inom industrin samt näringslivet exkl finans och fastighetsverksamhet

Källa: Konjunkturinstitutet

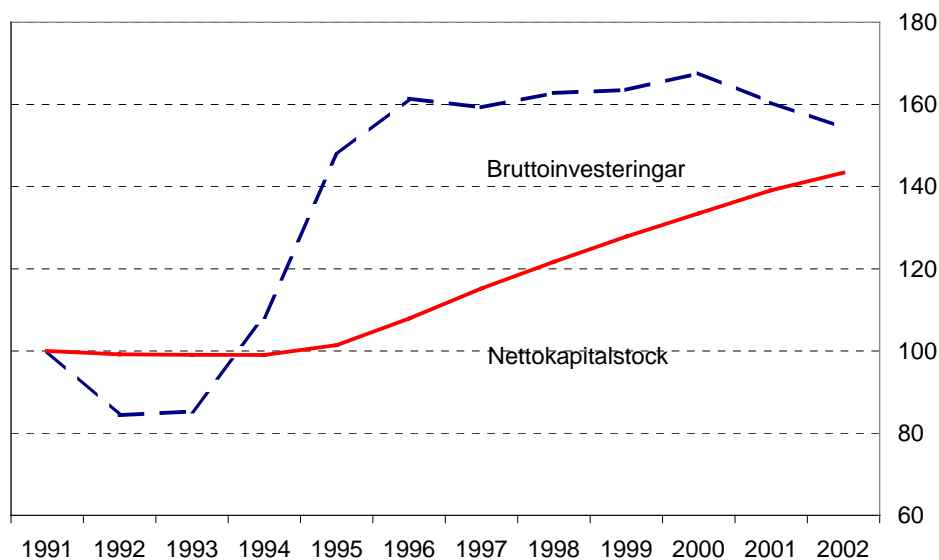
⁴ Se t e x Konjunkturinstitutet: Samhällsekonomiska förutsättningar för lönebildningen, oktober 2001

⁵ Konjunkturinstitutet: Samhällsekonomiska förutsättningar för lönebildningen, oktober 2001, sid 38.

Inom industrin sjönk bruttovinstens andel till en bottennivå på 25 procent under krisåren i början på 90-talet men återhämtade sig påtagligt fram till 1995 till följd av stark produktivitetsutveckling, depreciering av kronan och goda marknadsutsikter. Vinstandelen steg då till en hög nivå på drygt 40 procent av förädlingsvärdet och löneandelen sjönk i motsvarande mån. 1995 års avtal resulterade dock i kraftiga lönekostnadsökningar under 1996 varvid vinstandelen sjönk tillbaka mot drygt 35 procent.

Det är givetvis svårt att bedöma vad som kan vara en rimlig lönsamhet på total industrinivå utifrån sådana grova lönsamhetsmått. En mera genomträngande analys måste göras på bransch- eller företagsnivå, där vi för närvarande har en stor spridning mellan områden med mycket svag lönsamhet (till exempel telekom) medan andra branscher går bättre. Allmänt kan vi här konstatera att vinstandelarna inom hela industrin sjunkit svagt ned mot 31,5 procent 2002 enligt KI:s senaste prognos. Försvagningen är ett uttryck för den lågkonjunktursituation som vi befinner oss i, men är samtidigt inte så stor att bruttovinstandelarna sjunkit ned till de nivåer som rådde under krisårens vid början av 90-talet.

Diagram 2.8 Industrins bruttoinvesteringar och kapitalstock

Källa: Konjunkturinstitutet

90-talskrisen medförde ett ras för industrins investeringar så att investeringskvoten (industrins investeringar i förhållande till produktionsnivån) blev rekordlåg. Investeringarna var till och med så låga att de understeg kapitalförslitningen och nettokapitalstocken sjönk därmed fram till 1994. En sjunkande kapitalstock betyder långsammare teknisk förnyelse och stagnerande produktionskapacitet.

I takt med de förbättrade utsikterna från och med mitten av 90-talet har investeringsnivån fördubblats och därefter legat på en stabilt hög nivå ända fram till 2000. Under 2001 föll investeringarna med drygt 4 procent och fallet fortsätter troligen ungefär lika mycket i år. Investeringsnivån är ändå tillräcklig för att kapitalstocken ska fortsätta att stiga. Under senare delen av 90-talet har det således varit möjligt att förena en stark reallöneutveckling med stabilisering av kostnadsläge, konkurrenskraft och vinstnivå i industriföretagen. Därmed har investeringar, kapitalstock och produktionskapacitet inom industrin fortsatt att expandera. De två senaste åren har dock vinstläget generellt sett försämrats, men med en stor spridning mellan

olika industriföretag. Börskurserna har också rasat från en extremt hög nivå, inte minst för den viktiga telekomsektorn.

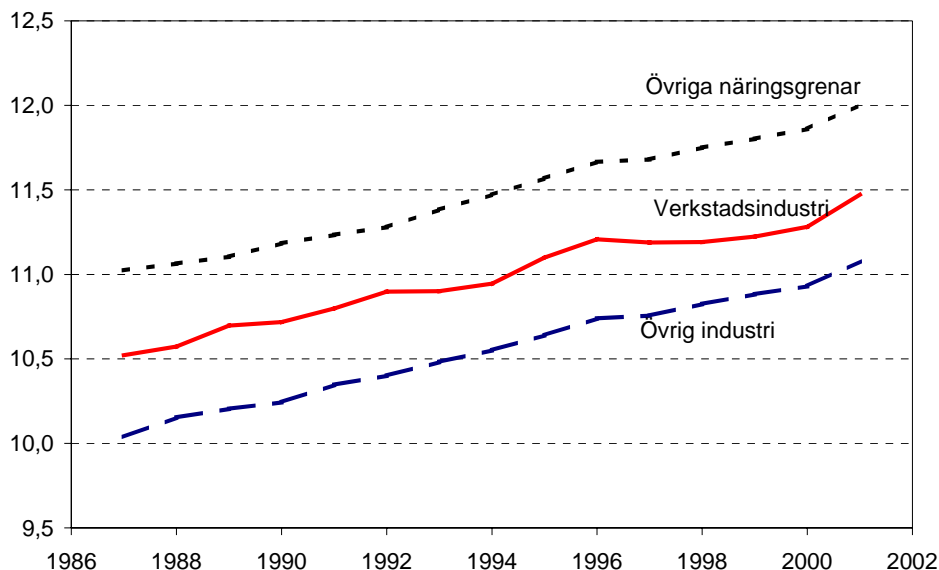
2.3.4 Investeringar i humankapital

De verktyg och hjälpmedel som människor har i sitt arbete är av stor betydelse för deras produktivitet. Ju fler och ju bättre kapitalföremål desto större produktion. Men lika viktigt för produktiviteten är människors kunskaper och färdigheter. Kombinationen av humankapital och realkapital utgör tillsammans en förutsättning för produktionen. Humankapitalet har ökat i betydelse under senare år.

Det finns inga enkla och invändningsfria sätt att mäta humankapitalets storlek och förändring över tiden. En fråga är vad som ska betraktas som humankapital, en annan hur de olika delarna ska värderas.

Ett sätt att fånga humankapitalets utveckling är att studera utvecklingen av längden av den formella skolutbildningen. Detta mått kan givetvis endast betraktas som en indikator. De svenska arbetskraftsundersökningarna (AKU) redovisar data som kan användas för att beräkna det genomsnittliga antalet utbildningsår i grund-, gymnasie-, och högskola. Data täcker de senaste decennierna och finns uppdelade på olika näringsgrenar.

Diagram 2.9 Genomsnittligt antal utbildningsår

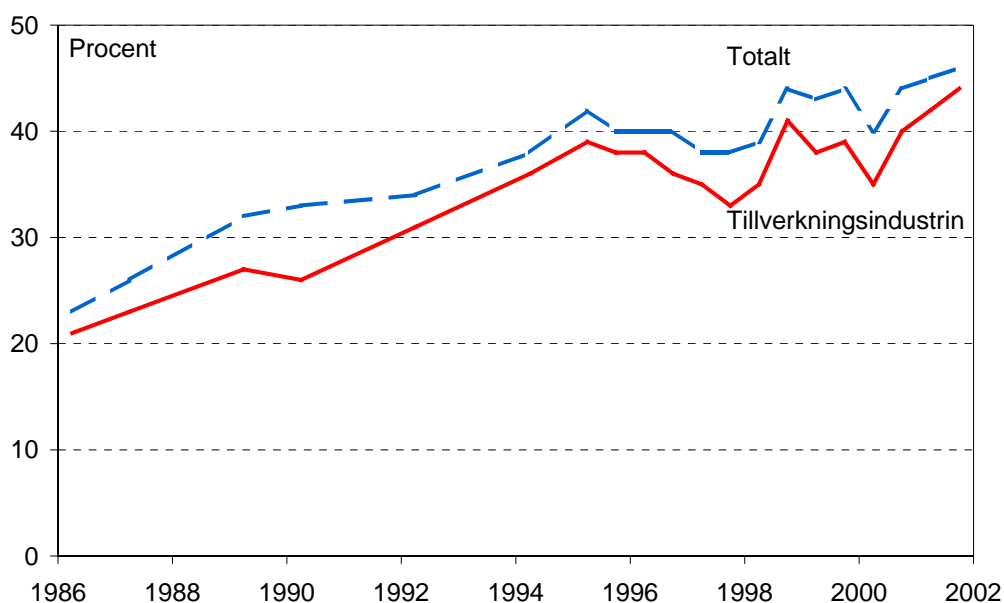
Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

År 1987 hade de anställda i verkstadsindustrin i genomsnitt 10,5 års utbildning enligt diagram 2.9. Motsvarande tal för dem som arbetade i övrig industri var 0,5 år lägre. Industrins genomsnitt låg lägre än i övriga sektorer. Det genomsnittliga antalet år i utbildning i privat tjänstesektor och offentlig sektor sammantaget var 11 år.

Det finns data tillgängliga fram till 2001. Under denna period har antalet utbildningsår ökat trendmässigt i alla sektorer. Ökningarna uppgår till ca 1 utbildningsår. En anmärkningsvärd detalj som gäller verkstadsindustrin är emellertid att den trendmässiga ökningen verkar ta en paus under 1990-talets andra hälft medan ökningarna fortsätter i övrig industri och i övriga sektorer. Industrin har inte hämtat in det gap som fanns jämfört med övriga näringsgrenar i slutet av 1980-talet. Tvärtom har gapet snarast ökat, åtminstone för verkstadsindustrin.

Personalutbildning är ett sätt att komplettera formell utbildning. Även här erbjuder arbetskraftsundersökningarna (AKU) viss information för ekonomin totalt och uppdelat på olika näringsgrenar. Diagram 2.10 visar andelen av de anställda som har deltagit i personalutbildning. Som framgår av diagrammet har denna andel ökat trendmässigt från drygt 20 procent i slutet av 1980-talet till ca 45 procent idag. Tillverkningsindustrin ligger dock hela perioden något under den genomsnittliga andelen för hela ekonomin.

Diagram 2.10 Andel av de anställda som har deltagit i personalutbildning

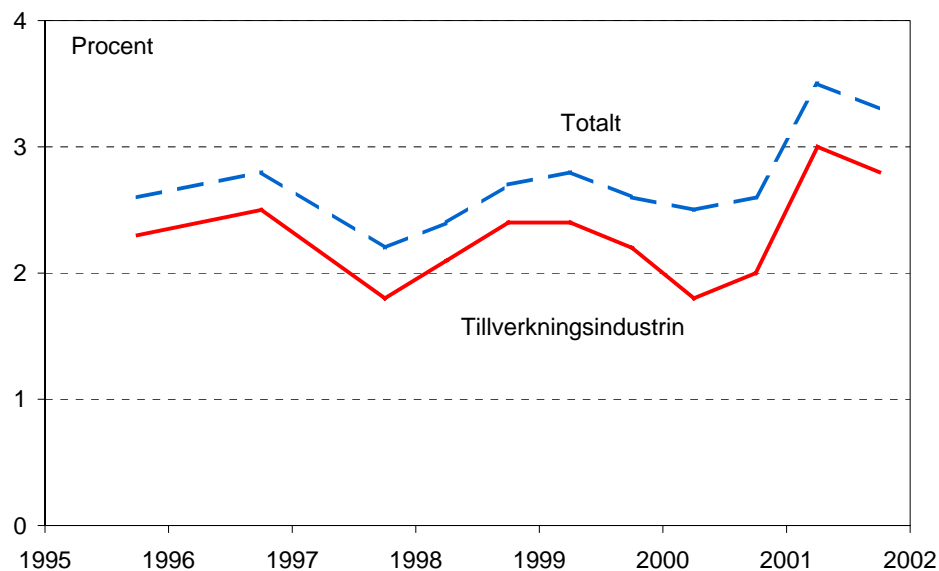

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

Ett annat sätt att mäta personalutbildningens omfattning är följa hur mycket tid som avsätts för personalutbildning. Diagram 2.11 visar utvecklingen under de senaste åren. Personalutbildningens andel av totalt arbetad tid varierar kring 2 procent. De senaste åren har

andelen dock stigit något. Även mätt på detta sätt ligger tillverkningsindustrin under den andel som har gällt för hela ekonomin. Slutsatsen blir att den jämförelsevis kortare formella skolutbildningen bland de industrianställda inte har kompensrats med jämförelsevis mer personalutbildning.

Diagram 2.11 Andel personalutbildningstid av total arbetstid

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

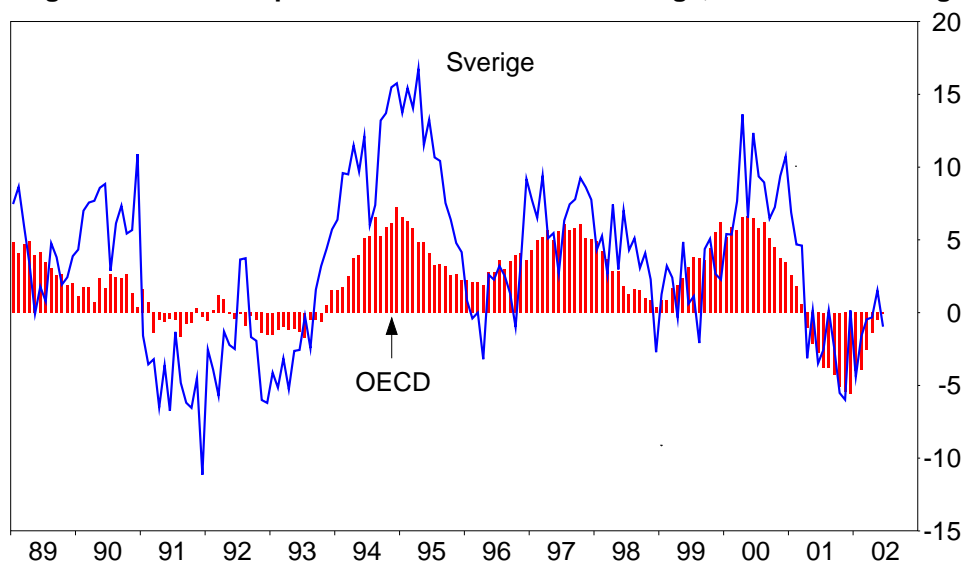
3. Förutsättningar inför återstoden av avtalsperioden

3.1 Konjunkturläget hösten 2002 – ökad osäkerhet

Efter en turbulent sommar med fortsatt stark börsnedgång, långräntenedgång och stora svängningar på valutamarknaderna har osäkerheten ökat om hur snabbt den reala ekonomin kommer att återhämta sig i de stora länderna. Världsekonomin befinner sig sedan början av 2001 i en konjunktursvacka som i synnerhet drabbat industrin. Till stora delar är det en relativt traditionell konjunkturedgång som industrin går igenom, utlöst av fallande investeringar, lagerneddragning och minskad utrikeshandel. Det som inte är normalt är emellertid den strukturella kris som telekomindustrin går igenom för närvarande i spåren av IT-bubblan i samband med millennieskiftet.

Sammantaget är därför den industriella nedgången i *världsekonomin* den allvarligaste sedan början av 80-talet. Sverige följde dock inte det internationella mönstret för 20 år sedan. Genom devalveringspolitiken på 80-talet kunde svensk industri ”glida förbi” den stora konjunkturedgången i början på 80-talet betydligt lättare än andra industriländer. Däremot blev nedgången betydligt värre i Sverige under krisen i början på 90-talet, se diagram 3.1.

Diagram 3.1 Industriproduktionen i OECD och Sverige, 12-mån förändring i procent

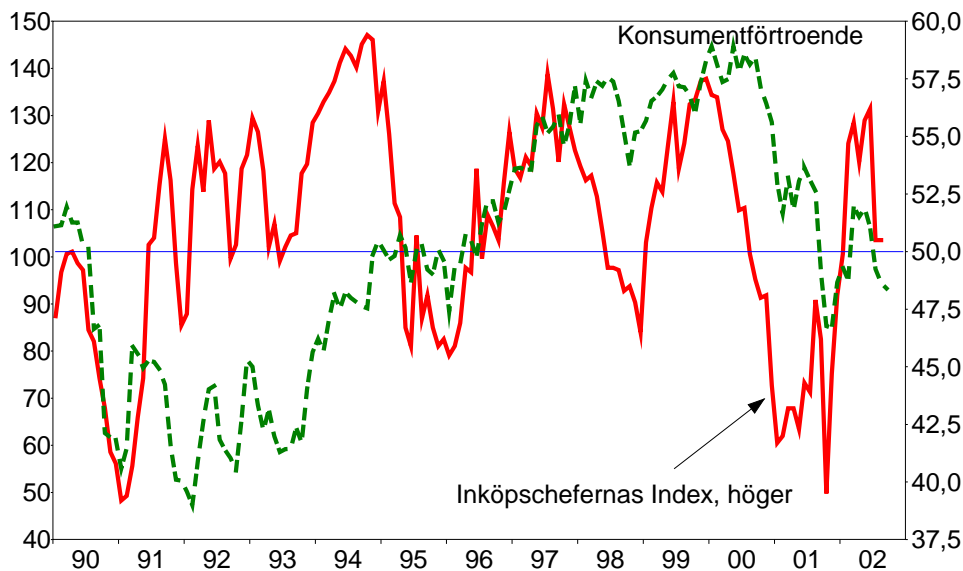

En stabiliserande faktor i den konjunktursvacka som vi nu befinner oss i är utvecklingen av den privata konsumtionen. Trots det stora börsfallet har konsumtionen hållits uppe under konjunkturedgången i de flesta länder. Det beror på flera faktorer; stadigt stigande realinkomster, låga räntor och stigande fastighetspriser som motverkat effekterna av börsfallet. Överlag har den ekonomiska politiken varit expansiv, vilket haft störst betydelse för den inhemska konsumtionen. I samband med terrordåden den 11 september 2001 kom också den ekonomiska politiken att bli ännu mer expansiv. Räntorna sänktes i en samordnad aktion direkt efter terrorattackerna och finanspolitiken lättades med skattesänkningar och stöd till försvarsindustri, försäkringsbolag och flygbranschen. När så kriget i Afghanistan genomfördes med framgång för USA blev det positiv rekyl i såväl för hushållens som företagens förväntningar efter den dopping som skedde i samband med terrordåden för ett år sedan.

Under sommaren och förhösten har dock osäkerheten ökat igen. I kölvattnet av bokföringsskandalerna i USA och allt osäkrare vinstutsikter har börskurserna fallit till nivåer som det var svårt att föreställa sig att de kunde göra. Börsfallet har nu antagit sådana proportioner att den negativa inverkan på den reala ekonomin hotar att bli betydande. Den stabilitet som hittills rått hos den privata konsumtionen kan därför gå förlorad innan investeringarna kommer igång. Hotet om en konflikt mellan USA och Irak har också ökat vilket betyder högre oljepriser redan nu och risk för kraftig prisuppgång om kriget bryter ut.

I konjunkturstatistiken har det onekligen börjat framträda oroande tecken. USA-ekonomin verkar åtminstone för tillfället ha tappat fart och i EMU-området har svaghetstecken åter börjat ta överhanden. Inköpschefernas index i USA har gått ned sedan försommaren liksom konsumentförtroendet. I Europa är bilden likartad. Statistiken ger inte underlag för att slutsatsen att världsekonomin är på väg in i en så kallad "double-dip", men vi kan inte heller vänta oss annat än en måttlig återhämtning i den internationella konjunkturen. Det är inte säkert att den ger sig mycket tillkänna redan i höst.

Diagram 3.2 Företagens och hushållens förväntningar i USA

Inför 2003 och 2004 finns det bland bedömarna i princip två olika konjunkturscenarier som ansatts relativt hög sannolikhet. För det första ett försiktigt positivt scenario där det sker en successiv återhämtning i världsekonomin under 2003 och 2004. För det andra ett mera pessimistiskt riskscenario med beteckningen "double-dip", det vill säga världsekonomin faller tillbaka i en recession igen till följd av en negativ spiral med konsumtionsbakslag, försenad investeringsuppgång och minskad utrikeshandel. Ett sådant scenario skulle troligen förvärras av en konflikt mellan USA och Irak, åtminstone kortsiktigt.

I det försiktigt positiva scenariot, som enligt vår mening är det troligaste, är argumenten för att det ska ske en successiv förstärkning av den internationella konjunkturen ungefär följande. Den ekonomiska politiken är expansiv i USA och ger fortsatt stöd för stabila hushållsinkomster och fortsatt privat konsumtion. Rationaliseringar och lageravveckling förbättrar vinstläget vilket gynnar börskurserna samtidigt som investeringarna kan börja öka i takt med att kapacitetsutnyttjandet stiger. En återhämtning i USA är således central för hela världsekonomin och inte minst för Europa och Sverige.

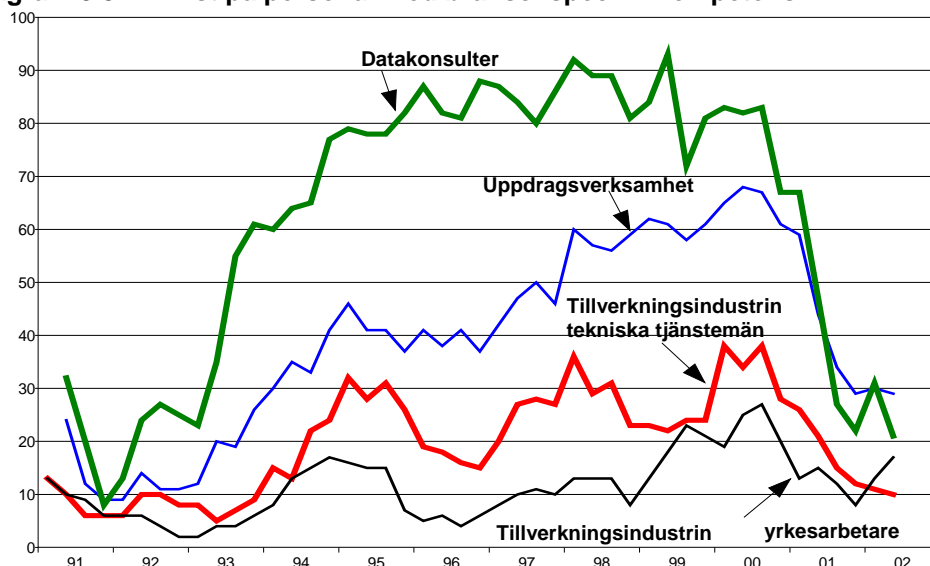
Konjunkturen i EMU-området är nämligen i stort behov av en rejäl efterfrågeinjektion utifrån för att den vägen få igång efterfrågan också i den inhemska ekonomin. Budgetunderskotten är så stora att svackan i efterfrågan inte kan bemötas med större finanspolitiska stimulanser utan att komma i konflikt med reglerna i stabilitetspakten. Inte bara Tyskland utan även Frankrike och Italien har här problem. I Storbritannien rullar den inhemska efterfrågan på av egen kraft främst till följd av att styrräntan är den lägsta på många år, och BNP väntas öka med 2,5 –3 procent de närmaste åren.

Den svenska ekonomin har överraskat positivt under det första halvåret. Den privata konsumtionen har fortsatt att öka och nedgången av investeringarna blivit mindre än väntat. Exporten har uppvisat en splittrad bild med fortsatt fall i teleproduktexporten samtidigt som den svaga kronan gynnat övrig export. Nästa år kan exporttillväxten öka igen i takt med att en global återhämtning kommer igång. Investeringarna i industrin och det övriga näringslivet stimuleras då samtidigt som 3G-utbyggnaden påbörjas. Hushållens disponibla inkomster fortsätter också att öka men klart mindre än under nästa år och medger ökad privat konsumtion. Enligt prognosenkäter⁶ väntas BNP-tillväxten öka till 2,7 procent 2003 jämfört med 1,8 procent i år.

3.2 Arbetsmarknadsläge och sysselsättningsutsikter

En av de mest betydelsefulla faktorerna vid bedömningen av utvecklingen i sysselsättningen framöver är hur balansläget på arbetsmarknaden ser ut. Det avgör om sysselsättningen kan öka när tillväxten blir starkare utan att det uppstår bristsituationer för olika kategorier av arbetskraft.

Diagram 3.3 Brist på personal med branschspecifik kompetens

I slutet av den förra avtalsperioden var arbetsmarknaden starkt överhettad. Bristtalen för olika typer av personal i Konjunkturinstitutets konjunkturbarometrar visade att det i många sektorer

⁶ Consensus Forecasts, September 2002, BNP för Sverige som genomsnittet för 14 olika bedömares senaste prognoser.

rådde stor brist på utbildad personal. Av företagen i industrinära tjänstebranscher som datakonsulter och annan uppdragsverksamhet hade 70 à 80 procent svårt att rekrytera branschkunig personal. Inom industrin var problemen inte lika uttalade. Bristtalen hade visserligen stigit och men det var en betydlig mindre andel av företagen , ca 40 procent, som uppgav att det rådde brist på tekniska tjänstemän.

Nu är situationen radikalt annorlunda. Under fjolåret föll bristtalen i de flesta branscher. I det korta perspektivet torde därför svårigheter att rekrytera personal inte utgöra någon begränsning för tillväxten. På något längre sikt är riskerna för flaskhalsproblem större. Den kraftiga ökningen av sjukskrivningarna ökar risken för att tillgång. Den kraftiga ökningen av långtidssjukskrivningarna ökar riskerna för arbetskraftsbrist längre fram.

3.3 Internationell löneutveckling

En viktig del av förutsättningarna för lönebildningen under resten av avtalsperioden gäller löneökningstakten i våra viktigaste konkurrentländer. Som vi tidigare berört har arbetskraftskostnaderna per timme fortsatt att öka snabbare i den svenska industrin än i omvärlden under 1990-talet. Under den förra avtalsperioden (1998-2000) steg de i industrin i genomsnitt 1,7 procentenheter snabbare per år än i euroområdet (I hela näringslivet var skillnaden ännu större). I USA låg löneökningstakten betydligt närmare den svenska och där begränsades skillnaden till drygt ½ procentenhet.

Under de senaste åren har löneökningstakten i EMU-området varit på väg uppåt såväl i industrin som i övrigt näringsliv. Det är något som ECB, den gemensamma centralbanken, vid upprepade tillfällen uppmärksammat. Särskilt har banken oroat sig över att löneökningstakten fortsatt att stiga det senaste året trots att ekonomin tappat fart. De allra senaste uppgifterna enligt Eurostats lönekostnadsindex tyder dock på en något lugnare utveckling under andra kvartalet i år. Men man måste ha i minnet att de senaste uppgifterna är osäkra. Om årets avtalsförhandlingar ännu inte avslutats kan löneökningstalen senare komma att revideras upp. Statistiken tyder dock på att skillnaden mellan löneökningstakten i Sverige och omvärlden minskar något i år.

Tabell 3.1 Arbetskraftskostnader per timme (inkl sociala avgifter)

Procentuell förändring från föregående år

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 kv1	2002 kv2
<i>Näringslivet</i>								
USA	2,9	3,1	3,6	3,2	4,5	4,1	3,9	4,0
UK	4,0	4,5	5,4	4,1	4,2	4,3	2,3	3,7
EMU	3,4	2,6	1,6	2,3	3,2	3,4	4,0	3,7
Sverige	6,6	4,6	4,7	3,6	4,8	4,8	4,6	3,4
<i>Industrin</i>								
USA	2,7	2,6	2,7	3,0	4,6	3,8	3,6	3,6
UK	4,4	3,9	4,4	3,5	4,4	4,3	2,9	3,6
EMU	3,7	2,2	1,6	2,4	3,2	3,2	3,6	3,1
Sverige	7,7	4,8	4,4	2,8	5,1	4,7	4,9	3,9

Källa Eurostat, Bureau of Labor Statistics

4. Inflationsbenägenheten i den svenska ekonomin

4.1 Tillfällig inflationsuppgång 2001

Som belysts i tidigare avsnitt var inflationen mycket låg under åren 1996-2000. Som framgår av diagram 4.1 var inflationen mätt med KPI klart under Riksbankens inflationsmål på 2 procent under det första Industriavtalet för åren 1998-2000. Under den innevarande avtalsperioden har inflationstakten emellertid stigit kraftigt och tidvis till och med legat över Riksbankens övre toleransnivå. Flera tillfälligheter ligger emellertid bakom inflationsuppgången 2001. Vid mitten av 2002 har ju också inflationen gått tillbaka till inflationsmålet på 2 procent.

Diagram 4.1 Konsumentprisindex (KPI) , 12-månaderstakt i procent

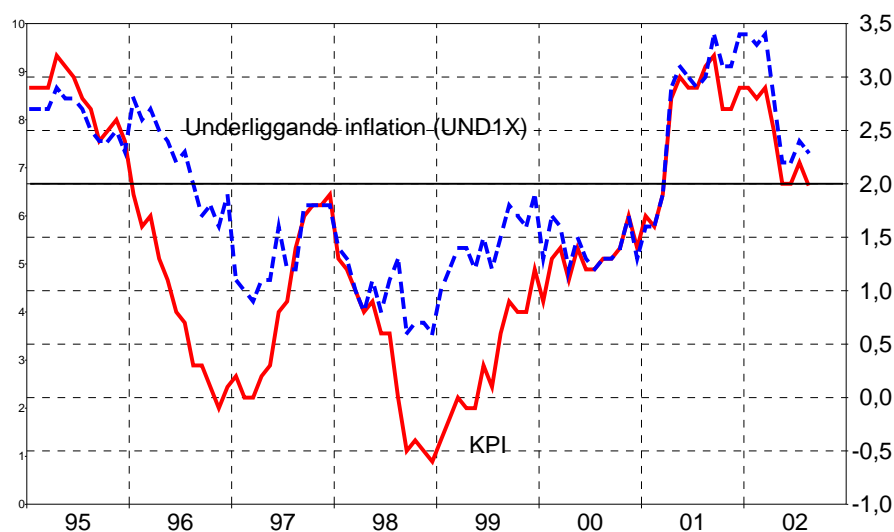

Inflationsuppgången 2001 måste dock analyseras i ljuset av vad som hände under åren dessförinnan. För det första bör man sortera bort vilka effekter som penningpolitiken har på KPI. I KPI ingår boendekostnaderna för egna hem som i mycket hög grad påverkas av räntekostnaderna. Genom systemet med fasta bolån kommer denna effekt på KPI att göra sig gällande med ganska lång eftersläpning efter det stora boräntefall som skedde från 1995 till 1998. Det är mycket det som ligger bakom nedgången i KPI under åren 1996 till 1999. Effekterna var så stora att Riksbanken valde att utveckla ett särskilt inflationsmått för penningpolitiken, nämligen den underliggande inflationen, UND1X. Där ingår inte räntor och inte heller effekter på KPI av indirekta skatteförändringar. Centralbanken kan ju inte i praktiken ha en målvariabel som påverkas av medlet, styrräntan. Ofta utvecklas de två måtten på ungefär samma sätt, men inte i fall då räntan förändras kraftigt. Detta framgår tydligt av diagram 4.2. Inflationen enligt UND1X-måttet utvecklades klart jämnare och föll heller aldrig under noll.

För det andra utvecklades hyrorna, som är en viktig komponent i både KPI och UND1X, extremt långsamt under åren 1998-2000. Det var i hög grad en följd av de hyresuppgörelser för allmännyttan som gjordes i Stockholm under dessa år. Under 1999 låg hyrorna helt stilla. För

det tredje genomfördes en rad avregleringar som medförde en stark prispress. Det gällde till exempel el- och telemarknaderna, där priserna sjönk under både 1999 och 2000.

Diagram 4.2 KPI och UND1X, 12-månadersförändring, procent

Mot den bakgrunden kan vi konstatera att en inte oväsentlig del av inflationsuppgången 2001 är ett slags normalisering av tendenserna jämfört med den exceptionella perioden 1998-2000. Från och med 2001 ligger inte hyrorna stilla utan ökar med ungefär 1,5-2 procent per år, vilket får betraktas som mer normalt. Telepriserna har upphört att falla. Elprisavregleringen tycks ha gått två steg framåt men sedan ett steg bakåt så att prisfallet upphört.

Under 2001 har dessutom en rad tillfälliga priseffekter spelat en viktig roll för att inflationen har stigit. Det gäller:

- Köttpriserna steg kraftigt i spåren av galna kosjukan och mul- och klövsjukeepidemin.
- Starka prisökningar på frukt och grönsaker på grund av kallt väder och dåliga skördar. Prisuppgången har fortsatt även i år.
- Stora prisökningar på fisk.
- Kraftigt stigande bensin- och oljepriser till följd av stigande priser på världsmarknaden för dessa varor. Orsaker; Brist på raffinaderikapacitet och bättre sammanhållning inom OPEC för att hålla tillbaka utbudet av råolja till världsmarknaden.
- Stigande elpriser genom ”avregleringsrekyll. Vädrets makter har också spelat in och slutresultatet blev kraftigt stigande elpriser.
- Starka prisökningar på en rad tjänster såsom försäkringar, tandläkarvård, transporter, bilreparationer och restaurangbesök.
- Större prisökningar än normalt på kläder och skor till följd av den svaga kronan.

Slutresultatet har blivit en mycket kraftig uppgång av inflationen 2001 till nivåer som vi inte har sett på länge. KPI-takten steg sålunda till som mest över 3 procent förra hösten. Den underliggande inflationen enligt UND1X steg till 3,5 procent. Eftersom en stor del av dessa effekter var tillfälliga och inträffade under våren 2001 har de nu kommit ut ur statistiken. Således har inflationen sjunkit tillbaka mot 2-procentsmålet igen, se diagram 4.2.

Flertalet aktuella prognoser för 2003 och 2004 pekar nu på att inflationstakten enligt både KPI och UND1X kommer att stabiliseras runt 2 procent i det realekonomiska scenario som ter sig mest sannolikt de närmaste åren. En trolig förstärkning av kronan bidrar bland annat till detta. I

ett mer pessimistiskt scenario allmänt sett, och förutsatt att det inte blir något Irak-krig, bör inflationen bli lägre än i basscenariot.

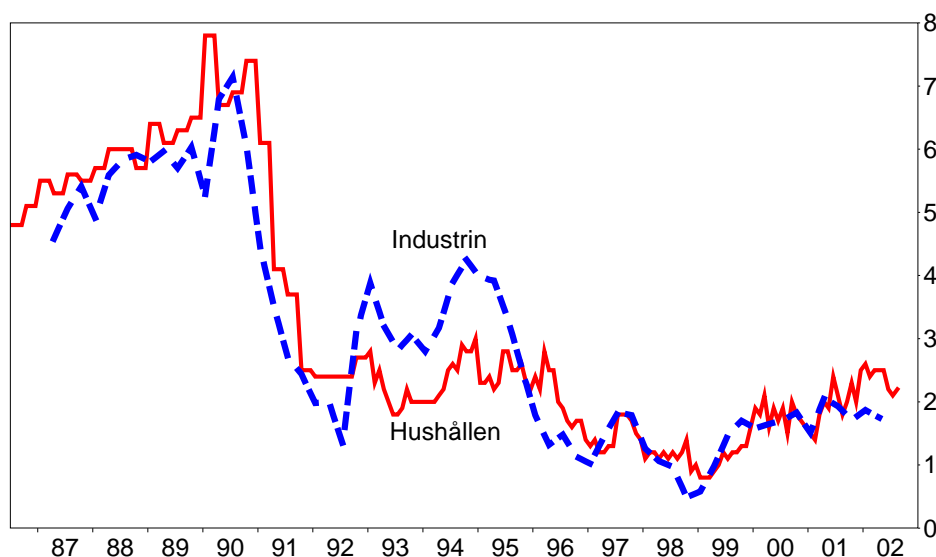
Uppåtrisker för inflationen finns också inte minst om USA skulle anfälla Irak i vinter. Detta skulle med stor säkerhet betyda kraftigt höjda oljepriser. Direkt och indirekt uppstår då en åtminstone engångsartad inflationsimpuls som sänker köpkraften i motsvarande mån så länge som priset befinner sig på den högre nivån. Två motverkande effekter kan då uppstå på den allmänna inflationen. Å ena sidan kan inflationsförväntningarna höjas som en följd av prisimpulsen. Riksbanken kommer att bevaka detta noga och på sikt ingripa om så sker. Å andra sidan kan inflationen sjunka på en rad områden till följd av att oljeprishöjningen leder till lägre köpkraft. En skattehöjning på bensin och olja höjer KPI-nivån även om syftet är att dämpa inflationen. En chockartad oljeprishöjning på världsmarknaden fungerar på samma sätt.

4.2 Inflationsförväntningarna

Olika aktörers aktuella bedömning om den framtida inflationen, inflationsförväntningarna, undersöks regelbundet i olika enkäter, och utgör ett viktigt beslutsunderlag för Riksbanken överväganden om penningpolitikens utformning. Om inflationsförväntningarna till exempel skulle stiga och varaktigt ligga över riksbankens övre toleransnivå på 3 procent bör Riksbanken agera genom att höja styrrentan. Inflationsförväntningarna kan påverkas av ett stort antal faktorer som till exempel den aktuella inflationen, Riksbankens agerande och signaler, uppfattningen om det framtida konjunkturer etc. Allmänt sett får det också ses som ett mått på det förtroende som finns för Riksbankens förmåga att upprätthålla prisstabilitetsmålet.

Av diagram 4.3 framgår tydligt den övergång som skett i Sverige från höginflationsekonomi till låginflationsekonomi. I takt med den stigande inflationen under det förra året steg också hushållens inflationsförväntningar, medan industrins förväntningar var mera dämpade. I år har dock hushållens förväntningar gått tillbaka mot 2-procentsmålet igen.

Diagram 4.3 Inflationsförväntningarna på ett års sikt

5. Lönebildningen i valutaunionen

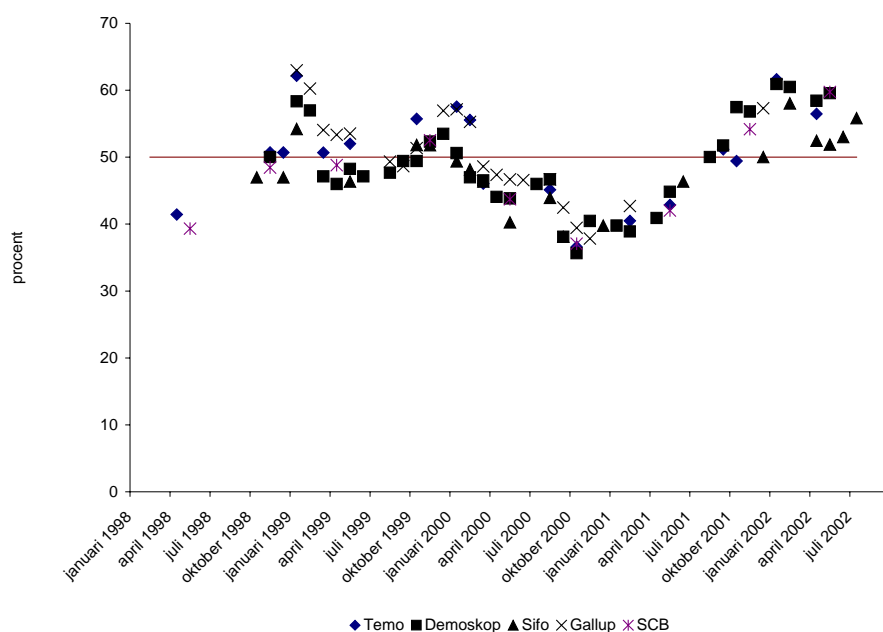
Under de närmaste månaderna kommer av allt att döma frågan om EMU-medlemskap att tas upp på allvar på den politiska dagordningen. Enligt planerna skall partiöverläggningar hållas under hösten och då kommer troligen beslut att fattas om datum och villkor i övrigt för en folkomröstning. Det förefaller så här långt mest sannolikt en sådan kommer att hållas nästa år, men om det blir under våren eller hösten är ännu en öppen fråga. EMU-förespråkarna på den borgerliga sidan föredrar en omröstning på våren. Statsministern har å sin sida deklarerat att han föredrar en omröstning på hösten. Det skulle ge mer tid för upplysning vilket bl.a. varit ett krav från LO. Det skulle också ge medborgarna mer tid att på plats i Europa pröva euron och vänja sig vid den. Men det finns också nackdelar med en omröstning under hösten som LO-ordföranden nyligen pekade på, nämligen att den då kommer mycket nära inpå nästa avtalsrörelse. Det mesta talar ändå för att man inte kommer att hasta fram en folkomröstning och att den därför kommer att hållas nästa höst.

En viktig förutsättning för när en folkomröstning kommer att hållas är också opinionsläget. I avsnitt 5.1 redovisar vi hur det utvecklats de senaste åren. En jämförelse görs också med hur folkopinionen i Danmark och Storbritannien ser ut. I avsnitt 5.2 diskuterar vi översiktligt hur förutsättningarna för den ekonomiska politiken påverkas om vi går med i EMU. I avsnitt 5.3 förs kortfattat en diskussion om hur lönebildningen påverkas.

5.1 Sverige och EMU – opinionsläget

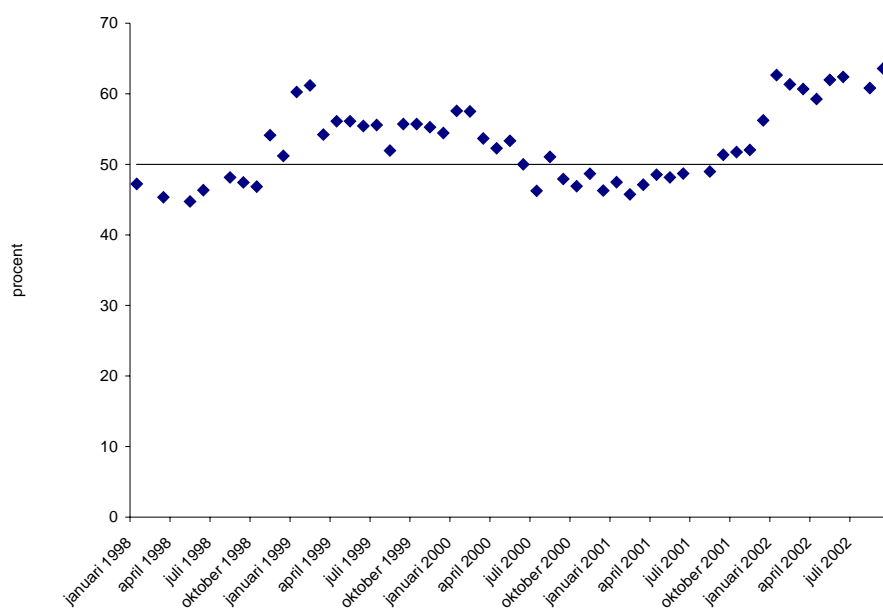
Den svenska opinionen är inte stabil i sin inställning till ett eventuellt svenskt medlemskap i valutaunionen. Under våren 1999 visade många, men inte alla, opinionsundersökningar att det fanns fler positiva än negativa till EMU, se diagram 5.1. Från början av 2000 ökade dock andelen negativa under ungefär ett år. Därefter vände trenden. Sedan början av 2001 har opinionen blivit allt mer positiv. Under innevarande år har en del undersökningar redovisat andelen positiva bland dem som är säkra så högt som 60 procent. De osäkra har under 2002 utgjort omkring 15 procent av samtliga tillfrågade.

Diagram 5.1 Andel positiva till EMU av säkra tillfrågade, Sverige

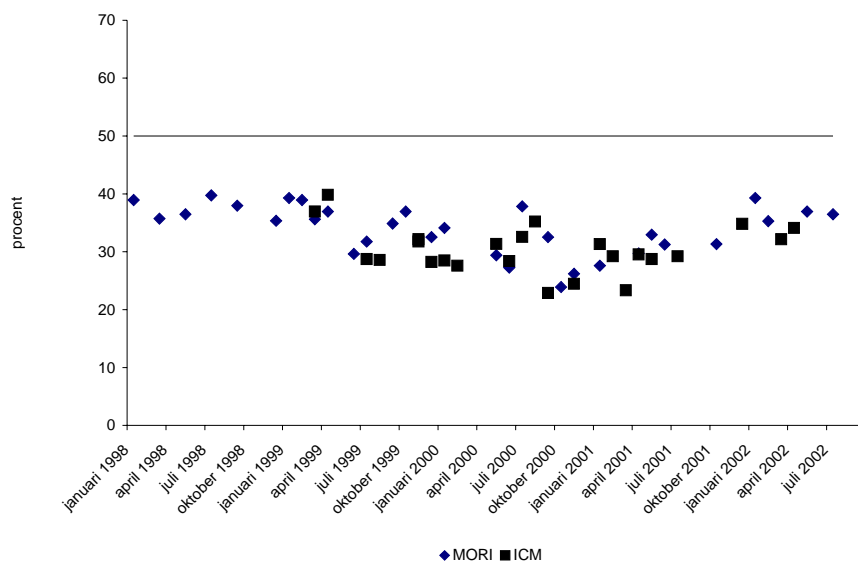
Hur ser opinionsläget då ut i Danmark och Storbritannien, de andra två EU-länderna som i inte är medlemmar i valutaunionen? Diagram 5.2 visar utvecklingen i Danmark som liknar den i Sverige. Som framgår av figuren har den danska opinionen blivit allt mer positiv till ett medlemskap i valutaunionen under det senaste året. Andelen osäkra är också lägre än i Sverige. Under 2002 har ungefär 10 procent av de tillfrågade varit osäkra. I detta sammanhang förtjänar det att påpekas att Danmark har en närmare anknytning till valutaunionen än Sverige och Storbritannien i den mening att man har en fast växelkurs gentemot euron.

Diagram 5.2 Andel positiva till EMU av säkra tillfrågade, Danmark

Däremot är den brittiska opinionen stabilt negativt inställd till ett brittiskt medlemskap i valutaunionen. Detta framgår mycket klart av diagram 5.3. De svängningar i opinionen som har kunnat iaktas i Sverige och Danmark återfinns över huvud taget inte i Storbritannien. Andelen osäkra i Storbritannien har under 2002 varit omkring 15 procent av de tillfrågade.

Diagram 5.3 Andel positiva till EMU av säkra tillfrågade, Storbritannien

5.2 Förutsättningar för den ekonomiska politiken om Sverige går med i EMU

5.2.1 Hur går det till

Även om en folkomröstning om att delta i valutaunionen har hållits och resulterat i ett ja kan en anslutning inte ske med omedelbar verkan. De s.k. konvergenskriterierna i Maastrichtfördraget förutsätter bl.a. att kronan under en övergångstid knyts till euron i ERM2-systemet.⁷ Det kan mycket väl bli ett tidsglapp innan en sådan knytning sker, men det är inte troligt att det blir långvarigt. Vid en anknytning skall en centralkurs för kronan i förhållande till euron fastställas. Drar det ut på tiden innan en anknytning sker ökar osäkerheten och därmed risken för spekulationer och oro kring valutakursen. Om en folkomröstning hålls nästa höst är det därför en rimlig gissning att kronan skulle kunna knytas till ERM2-systemet vid årskiftet 2003/2004.

Enligt konvergenskriterierna skall valutan ha varit stabil mot euron under två års tid innan ett land kan delta i valutaunionen. Om detta i praktiken innebär att kronan måste vara knuten till ERM2 under två års tid är inte självskrivet. Finland och Italien blev godkända som medlemmar på våren 1998 när avstämningen av konvergenskriterierna gjordes inför EMU-starten trots att de inte varit knutna till ERM-systemet under den stipulerade tiden. Men även om tiden för ERM-anknytning kan kortas ned något finns andra faktorer som begränsar hur snabbt övergången kan ske. Flera myndigheter uppskattar t.ex. att de kommer att behöva 1½ - 2 år för att förbereda sig för övergång till euro. Det talar för att Sverige kan delta i valutaunionen och gå över till euron som legalt betalningsmedel tidigast vid halvårsskiftet 2005 eller följande årsskifte.

5.2.2 Anslutningskurs

⁷ ERM-systemet var föregångaren till EMU fram till 1999. I efterföljaren ERM2 är för närvarande bara Danmark medlem, men alla länder som vill vara med i EMU-systemet bör först knyta sin valuta mot euron i 1,5- 2 år i ERM2 innan medlemskap kan beviljas.

Vilken valutakurs som skall väljas vid knytningen till euron blir en förhandlingsfråga. Hittills har de centralkurser som fastställts i ERM resp. ERM2-systemet för de olika valutorna också blivit valutans slutliga anslutningskurs. Det har därför mycket stor betydelse vilken kurs som väljs vid knytningen till ERM2. Det är inte troligt att de länder som redan deltar i valutaunionen vill släppa in ett nytt land till en uppenbart undervärderad valuta. Å andra sidan är det inte heller troligt att man väljer en anslutningskurs som avviker mer än marginellt från den aktuella marknadskursen när anslutningen sker. Anslutningskursen måste ju vara trovärdig på marknaden så att det inte uppstår spekulationer om att den kan komma att korrigeras.

Det är inte lätt att bedöma till vilken kurs kronan faktiskt kan komma att anslutas. De flesta bedömare är dock överens om att kronan för närvarande är undervärderad utifrån mer långsiktiga överväganden. Ett tecken på det är också att kronans kurs mot euron tydligt reagerat på ny information som har bäring på EMU-frågan. Vår bedömning är därför att kronan kommer att stärkas mot euron när tidtabellen för en folkomröstning läggs fast. En vanlig uppfattning bland ekonomiska bedömare är att kursen mot euron kan hamna i intervallet 8,50-8,90 Skr.

5.2.3 Penningpolitiken i EMU

Under själva övergångsperioden när kronan har anslutits till ERM2 kommer förutsättningarna för penningpolitiken att ändras på ett avgörande sätt. Uppgiften blir då att försvara kronans kurs så att den inte svänger utanför det toleransintervall som man lagt fast. Med all sannolikhet kommer Riksbanken samtidigt att fortsätta att hålla fokus på inflationsmålet. Om anslutningskursen uppfattas som långsiktigt hållbar kan detta mycket väl fungera lugnt och smidigt utan större skillnader jämfört med nuläget. Men med två mål och ett medel kan det också uppstå konflikter. Om det t.ex. blir oroligt på världens finansmarknader och det leder till ett kapitalutflöde från Sverige som pressar kronan, kan Riksbanken tvingas höja reporäntan även om det inte är motiverat med hänsyn till inflationsriskerna. Osäkerheten om hur Riksbanken kommer att agera kommer alltså att öka och det kan göra det svårare att föra en framgångsrik penningpolitik.

Den direkta effekten när Sverige slutgiltigt ansluts till valutaunionen blir att kronans kurs mot euron låses på de överenskomna nivån och att euron blir legalt betalningsmedel i Sverige. Naturligtvis kommer under en övergångsperiod kronan att gälla som betalningsmedel vid sidan om euron. Men den perioden blir sannolikt kort. När eurosedlarna och mynten infördes handlade det bara om ett par månader som de nationella valutorna gällde parallellt.

En viktig följd av att delta i valutaunionen är också att vi inte längre kan bedriva en egen penningpolitik utan istället blir delaktiga i den penningpolitik som förs i valutaunionen och som den gemensamma centralbanken, ECB, ansvarar för. Detta kommer att få konsekvenser för penningpolitikens effektivitet i ett nationellt perspektiv. Uppgiften för ECB är att bedriva en penningpolitik så att inflationsmålet för valutaunionen som helhet uppfylls inte att se till prisutvecklingen i varje enskilt land. Penningpolitiken i EMU kommer därför inte att reagera specifikt på de svenska inflationsutsikterna. Om den svenska konjunkturutvecklingen nära följer den i Europa kommer den gemensamma penningpolitiken att bidra till att stabilisera även den svenska ekonomin. Men om det inträffar störningar som påverkar Sverige annorlunda än

övriga EMU-länder kan den gemensamma penningpolitiken komma att bli dåligt avpassad för svenska förhållanden. Ett större stabiliseringspolitiskt ansvar faller därmed på finanspolitiken.

6. Sammanfattning

Utfall

- På hela arbetsmarknaden steg lönerna med 4,3 procent 2001 till följd av relativt höga löneökningar inom byggsektorn, den kommunala sektorn och delar av övrigt näringsliv
- Inom industrin steg den genomsnittliga lönen i industrin med 3,7 procent 2001. Tendenserna är likartade hittills under 2002. Detta preliminära löneutfall kan jämföras med 3,5 procent per år under treårsperioden 1998–2000.
- De rent avtalsmässiga löneökningarna var i genomsnitt 2,3 procent per år 1998–2000 och 2,7 procent 2001. Den återstående restposten upp till de faktiska löneökningarna var med andra ord 1,2 respektive 1,0 procent per år.
- Våra egna beräkningar, baserade på lönestatistik för 1998–2001 från Svenskt Näringsliv, pekar på att förändringar i industriarbetskraftens sammansättning har höjt genomsnittslönen med ca 0,5 procent per år eller knappt hälften av restposten.
- Reallönerna inom industrin fortsatte att öka 2001 men i en långsammare takt än under den föregående avtalsperioden. Huvudskälet är tillfälligt stigande inflation.
- Arbetskraftskostnaderna per timme har ökat något snabbare i Sverige än i konkurrentländerna. Producentpriserna har inte ökat lika snabbt som konsumentpriserna vilket också har satt press på företagen.
- Industrins produktivitet ökade snabbt under förra avtalsperioden. Ökningen under 2001 var inte lika kraftig men första halvåret tycks den ha tagit fart igen. Konkurrenskraften har också förbättrats genom kronans försvagning.
- Sammantaget har utvecklingen inneburit att den svenska industrins arbetskraftskostnader per producerad enhet har minskat jämfört med motsvarande kostnader i konkurrentländerna.
- Utbildningsgapet mellan industrianställda och anställda i andra sektorer har inte minskat

Utsikter

- Flertalet prognoser pekar på att den årliga inflationstakten stabiliseras kring 2 procent. Hushållens och industrins inflationsförväntningar på ett års sikt ligger också kring 2 procent per år.
- Det mest sannolika konjunkturscenariot är en fortsatt försiktig återhämtning i världsekonomin och i Sverige. Risken för ett svagare förlopp kan inte negligeras. Ett fortsatt börsfall som ger negativa återverkningar på den reala ekonomin ökar risken för att världsekonomin faller tillbaka i recession.
- Opinionen har blivit allt mer positiv till ett svenskt medlemskap i valutaunionen under det senaste året. Mycket talar dock för att euron kan bli legalt betalningsmedel i Sverige tidigast vid halvårsskiftet 2005.

